

EMERGENȚA SOCIETĂȚII DE SERVICII ÎN GÂNDIREA ȘI PRACTICA ECONOMICĂ

*Ala BETIVU, Republica Moldova
Danaia BETIVU[®], cercetător științific,
Institutul Național de Cercetări Economice, Republica Moldova*

Începând cu anii 1980 -1990, economia mondială, cunoaște o puternică creștere a sectorului terțiar în ocuparea forței de muncă, contribuția la PIB-ul mondial și în consumul public și privat. Retrospectiva ultimelor câteva secole demonstrează că serviciile nu au reprezentat totdeauna, subiectul cercetărilor și contemplațiilor științifice din cauza percepției tradiționale potrivit căreia serviciile erau necomercializabile din motive legislative și instituționale, dar și din cauza constrângerilor economice și tehnice. Importanța serviciilor este recunoscută abia în anii 1970. Scopul aceste lucrări este studierea evoluției gândirii și practicii economice referitoare la sectorul de servicii și societatea de servicii. Prezenta lucrare are ca scop studierea evoluției gândirii și practicii economice referitoare la sectorul de servicii și societatea de servicii.

Cuvinte-cheie: Servicii, Societate de servicii, PIB-ul mondial, Economie mondială, Gândire economică.

Since 1980-1990, the world economy has seen strong growth in the tertiary sector in employment, contributing to global GDP and to public and private consumption. The retrospective of the last few centuries shows that services were not always the subject of scientific research and contemplation because of the traditional perception that services were non-tradable for legislative and institutional reasons, but also because of the economic and technical constraints. The importance of the services is recognized only in the 1970s. The purpose of these papers is to study the evolution of thinking and economic practice related to the service sector and the service society.

This paper aims to study the evolution of economic thinking and practice related to the service sector and the service society.

Keywords: Services, Service Society, World GDP, World Economy, Economic Thinking.

JEL Classification: B22, F01, P40, N00.

Introducere. Importanța serviciilor a fost ignorată de gândirea economică preț de secole. În anii 1950 – 1960, economiștii vremii precum sunt V. Fuchs, D. Bell, J.K. Galbraith, dar și C. Clark, înainte cu mai mult de un deceniu, au identificat schimbări survenite la nivelul economiilor occidentale orientate către o puternică dezvoltare a sectorului de servicii ca marcând începutul unei noi ere.

Începând cu anii 1980 -1990, economia mondială, cunoscând o puternică creștere a sectorului terțiar care înglobează cea mai mare parte a producției și forței de muncă în țările industrializate, trece printr-un proces de tranziție de la o economie centrată pe sectorul secundar către o economie bazată pe servicii care marchează întreaga societate.

Scopul aceste lucrări este studierea evoluției gândirii și practicii economice referitoare la sectorul de servicii și societatea de servicii.

Material și metodă. Prezenta lucrare rezidă pe următoarele metode: analiza istorică și sinteza literaturii de specialitate și analiza datelor statistice oferite de Banca Mondială de Date privind contribuția sectoarelor economice la PIB-ul mondial și la ocuparea forței de muncă.

Rezultate și discuții. În perioada economiei de penurie, când principalele activități asiguratoare a bunăstării erau vânatul și culesul, pricepera de a organiza servicii precum gătitul, îngrijirea copiilor, securitatea așezărilor, etc., a fost esențială pentru supraviețuirea comunităților primitive.

Societățile antice grecești și romane au fost dominate de servicii (apărarea și securitatea publică, activitățile de recreere și sportul, salubritatea, învățământul, justiția, etc.). Producția de bunuri, în antichitate, depindea, în mare măsură, de servicii care, de obicei, erau prestate de sclavi. Societățile antice au conștientizat dependența unei bune organizări statale, o importantă premiză a producției de bunuri, de calitatea unor servicii, precum sunt justiția, apărarea și securitatea publică, punând bazele civilizațiilor moderne. Anume societatea antică a dat valoare și a asigurat apariția conceptului și fenomenului „serviciu”.

În Evul Mediu, când societatea era organizată în sistemul feudal, centrat pe securitatea oferită de monarh, servicii precum justiția, serviciile religioase, salubritatea, etc., erau în misiunea vasalilor. Sfântul Toma d'Aquino, reprezentant al scolasticii medievale, puternic influențată de filosofia antică, considera serviciile publice sau religioase, de esență superioară, de neexclus din viața economică.

Marile descoperiri, cuceririle coloniale, care au permis includerea în circuitul economic a unor vaste teritorii ale globului și, ca rezultat, dezvoltarea comerțului în ritmuri nemai întâlnite, au favorizat apariția primelor germeni ale pieței mondiale. Aceste evenimente au intrat în atenția gândirii economice ale vremii care s-a soldat cu formarea curentului mercantilist, concentrat pe comerț ca sursă de profit și acumulare a bogăției. În această perioadă, gândirea economică atribuie, mai degrabă, un sens negativ serviciilor, ca fiind activități neproductive. Între reprezentanții gândirii clasice, Gregory King (1648-1712) și William Petty (1623-1687), în timpul elaborării conturilor naționale și analiza bunurilor și serviciilor, includ unele servicii precum securitatea publică, transportul și comerțul, creatoare de bogăție economică.

Gândirea fiziocrată, născută ca reacție critică față de ordinea economică instaurată de mercanțiști care au sacrificat, în mod deliberat, sectorul agricol în favoarea dezvoltării industriale, considerau că din cele trei clase care compuneau societatea, doar proprietarii funciari (prima clasă) și cultivatorii (a doua clasă) erau productivi, în timp ce artizanii, manufacturierii și comercianții (a treia clasă) erau neproductivi. (De Bandt J., 1995) P. Lepasant de Boisguilbert, în lucrările căruia a fost pentru prima dată folosit termenul de "serviciu" pentru a denumi activitățile care participă la producerea avuțiilor și care sunt la origine cheltuieli în circuitul de consum, în mod contrar, includea serviciile în categoria de activități producătoare de bogăție.

Adam Smith considera că serviciile, precum sunt activitățile comerciale, ale căror rezultate sunt susceptibile de vândut, sunt productive, iar serviciile funcționarilor de stat, clericilor, medicilor, artiștilor și a servitorilor nu produc rezultate tangibile și sunt neproductive. Începând cu secolul al XVIII-lea, a recunoscut ca fiind creatoare de valoare adăugată și avuție activitățile comerciale, financiare și transportul (Bryson J.R., 2007). Până la liberalismul neoclasic, serviciile au fost analizate prin compararea caracteristicilor lor cu cele ale mărfurilor substanțiale. Proprietatea determinantă care deosebește serviciile de mărfuri este materialitatea. Imaterialitatea justifică, cumva, abordările false ale serviciilor de către gândirea economică.

Odată cu ajungerea la maturitate a industriilor manufacturiere, în secolul al XIX-lea, prin procesele complementare de creștere a pieței, progresul tehnologic, dezvoltare organizațională, s-au remarcat creșteri puternice ale productivității și veniturilor în industriile dominante. Sectorul secundar era lider al economiei în ceea ce privește productivitatea, influențând și alte sectoare, precum agricultura, care în acele timpuri ocupa locul al doilea ca mărime.

Lipsa de interes pentru servicii a fost depășită în secolul al XIX-lea, așa cum în statele industrializate, serviciile aveau o contribuție importantă la crearea avuției: în 1851, în Marea Britanie, 45% din produsul național deriva din activitățile de servicii (Bryson J.R., 2007). În 1870, dihotomia productiv-neproductiv, care a afectat timp de secole abordările serviciilor de către gândirea economică, a căzut în desuetudine datorită apariției curentului marginalist. A. Marshall, reprezentant al curentului marginalist, consideră că toate activitățile economice, cu excepția celor care nu și-au atins scopul, sunt productive (Bobârcă, 2006).

La începutul secolului al XX-lea asistăm la o modernizare a concepțiilor referitoare la sectorul terțiar. Serviciile au fost recunoscute ca o categorie economică distinctă, în prima jumătate a secolului al XX-lea, odata cu apariția termenului de sector terțiar, în lucrarea lui Allan Fischer "The Clash of Progress and Security" apărută în anul 1935. Conform teoriei lui Fisher, sectorul terțiar reprezintă un vast ansamblu de activități consacrate furnizării de servicii, plecând de la transport, comerț, divertisment, educație, până la cele mai înalte forme ale creației artistice și filosofice [10, p. 19 - 20]. Collin Clark, în 1940, a preluat ideea sectorizării economiei și a popularizat delimitarea celor trei sectoare ale economiei: sectorul primar (grupează activitățile agricole și extractive), sectorul secundar (alcătuit din industriile prelucrătoare) și sectorul terțiar (totalitatea activităților economice care nu se încadrează în primele două sectoare).

Serviciile au fost introduse în analiza economică de economiștii „societății post-industriale” care au dezvoltat ideea conform căreia serviciile devin baza economiei, iar terțIALIZAREA este un nou stadiu de dezvoltare economică în țările industrializate, fără, însă, să dea o definiție specifică a serviciilor, precizând doar că sănătatea, învățământul, cercetarea și administrația sunt cele mai importante.

Evenimentele din anii 1970 – 80 care au fost considerate limite ale creșterii economice, reprezentau, de fapt, perioada de încheiere a celor două secole de creștere industrială, bazată pe investiții materiale. Conform modelului lui Schumpeter despre ciclicitate a dezvoltării economice datorată inovațiilor tehnologice (Schumpeter, 1939), în anii 1980 – 1990 a început al cincilea ciclu de dezvoltare economică axată pe servicii, iar criza economică din anii 1970 – 80, a reprezentat, de fapt, perioada de încheiere a celor două secole de creștere industrială, bazată pe investiții materiale

În această perioadă are loc anihilarea economiei de tip autarhic și de autoconsum, dezvoltându-se economia de piață cu o puternică diversificare a activităților, iar creșterea economică se bazează pe servicii.

Pe măsură ce industriile au crescut, au influențat și modelat societățile în care erau încorporate. S-a constatat o corelație între distribuția spațială a nivelului de dezvoltare în economia mondială și structura ocupării forței de muncă pe sectoare: țările dezvoltate au cea mai mare proporție de forță de muncă ocupată în servicii, iar țările cu cel mai scut PIB au cea mai mare a forței de muncă ocupată în agricultură. Constatarea acestor schimbări survenite în economia mondială au atras interesul oamenilor de știință ai vremii, precum C. Clark, care au fost preocupați de determinarea cauzelor acestor schimbări, aparent paradoxale.

Economistul V. Fuchs a publicat în 1968, lucrarea *The service economy*, unde abordează pentru prima dată emergența societății de servicii (Fuchs, 1968).

În anii 1970, teoria economică a continuat să fie marcată de ideea tranziției țărilor industrializate către economii complexe bazate pe servicii, care au reușit să atragă cea mai mare parte a populației ocupate în economiile industrializate și afluența ideilor cu privire la „societatea post-industrială” (concept introdus de D. Bell) sau „societatea neo-industrială” (concept introdus de J.K. Galbraith).

În 1973, Bell, remarcând că serviciile devin baza economiei și modifică fundamental structura, afirmă că societatea post-industrială este o societate de servicii [Bell, 2008]. După teoria lui Schumpeter privind ciclurile economice, noua structură a economiei mondiale bazată pe servicii, începută în 1970 – 1980, nu este altceva decât o schimbare normală, survenită în urma încheierii celor două secole de creștere industrială clasică, bazată pe investiții.

Tendențele de dezindustrializare apărute în economia mondială sunt explicate de Rowthorn și Wells (1987), ca un proces pozitiv de maturizare a economiei. Tot Rowthorn, în 1992, argumentează dezindustrializarea invocând teoria declinului industrial a lui Marks, care susține prin utilizarea inovațiilor tehnologice se poate înlocui lucru manual și obține, astfel, o productivitate mai mare și, prin urmare, o mai mare valoare pe unitate de capital.

Orio Giarini arată că mai puțin de 20% a muncii remunerate, în anii 1990 este legată de activitățile strict manufacturiere. Tot el remarcă că în economia mondială contemporană cresc complementaritatea și interdependența dintre bunuri – servicii, concomitent cu diferențierea prestațiilor, care, în special diferențierea calitativă, devine principala cale de creștere, iar goana industrialistă pentru cantitate devine în goană după performanțe (Bobârcă, 2006).

Practica economică în domeniul serviciilor a culminat, recunoscând definitiv importanța serviciilor, odată cu încheierea acordului GATS (General Agreement on Trade in Services). Acordul GATS a rezultat în urma negocierilor Rundei Uruguay și a intrat în vigoare, în 1995, cuprinzând primul și singurul set de reguli stabilite la nivel multilateral privind comerțul cu servicii. Serviciile au fost mult timp ignorate din cauza percepției tradiționale potrivit căreia serviciile erau necomercializabile din motive legislative și instituționale (precum sunt monopoliurile în telecomunicații și transport, înlesnirea percepției taxelor vamale pentru comerțul cu servicii, măsuri guvernamentale, ce restricționează pe piață și impun un tratament discriminatoriu față de prestatorii externi de servicii, etc.), dar și din cauza constrângerilor economice și tehnice (ex. necesitatea prezenței fizice simultane a producătorului și a cumpărătorului; accesul la tehnologiile de transmisie la costurile ridicate, etc.). Experiența omisirii în comerțul internațional cu bunuri și beneficiile obținute din acesta au favorizat includerea serviciilor în agenda negocierilor multilaterale pentru găsirea de soluții de comercializarea lor pe piața internațională, unde eliminarea barierelor în calea comerțului internațional, în special cele guvernamentale, cu servicii este imperios și stringent. Astfel, în cadrul Rundei Uruguay au loc negocieri multilaterale privind reducerea progresivă a barierelor de acces a serviciilor pe piață și diminuarea tratamentului discriminatoriu față de prestatorii străini, cu alte cuvinte, privind liberalizarea tranzacțiilor internaționale cu servicii.

Ca urmare a inovațiilor tehnologice, a liberalizării tranzacțiilor internaționale cu servicii și a reformelor în domeniul reglementărilor s-au dezvoltat în special, sectoarele-cheie ale serviciilor precum serviciile financiare, de transport și telecomunicații care au un impact major asupra performanței economice în ansamblu (Bobârcă, 2006).

Schimbările și mutațiile la nivelul activităților economice se datorează modificărilor survenite din sfera consumului. Consumul nu mai este determinat de factori obiectivi al cărui obiect erau bunurile materiale, ci de preferințele subiective formate sub impactul imaginilor, simbolurilor sau impulsurilor. Necesităților vitale li s-a adăugat necesitățile discreționare, consumul pentru subzistență fiind înlocuit de cel legat de timpul liber. J. Church în articolul *Explaining the 30-year shift in consumer expenditures from commodities to services, 1982–2012*, arată că, în SUA, în perioada 1947–1949, bunurile ocupau o pondere de 72.9% în consumul privat al americanilor, serviciilor revenindu-le o pondere de doar 27.1%, dar, începând cu anii 1980, situația se schimbă: ponderea bunurilor în consumul privat scade, ajungând, în 2012, la valoarea 39.7%, în timp ce servicii au ajuns să dețină 60,3% din consumul privat (Church J., 2007). Prin urmare, ponderea serviciilor în consumul privat și cel guvernamental a ajuns să depășească 50%, în cea mai mare parte a țărilor dezvoltate, fiind un argument suplimentar care sprijină utilizarea termenului de „societate de servicii” pentru a descrie lumea contemporană și structura ei economică.

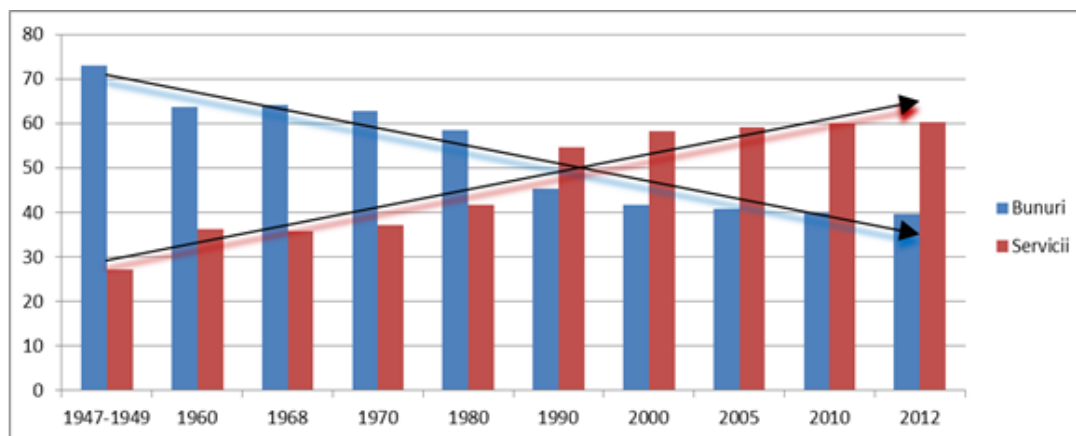

Figura 1. Evoluția ponderii bunurilor și a serviciilor în consumul privat al SUA, în perioada 1947-2012 (%)

Sursa: Realizat de autor după datele lui J. Church

Cu toate acestea, Ana Bobircă pune în discuție pertinenta calificării realităților economice actuale ca „societate de servicii”. Deși gradul de ocupare a forței de muncă în industrie nu l-a depășit niciodată pe cel din agricultură, la fel ca și cel din servicii și, totuși, societatea apărută acum 150 de ani, după revoluția industrială, a fost calificată pertinent ca o societate industrială, Bobircă analizează, mai întâi de toate, creșterea productivității muncii în sectorul serviciilor și industrie, cu intenția de a găsi o similaritate de poziții. În acest sens comparând evoluțiile productivității muncii în industrie și servicii de la mijlocul anilor 1950 până la începutul secolului al XXI-lea, din SUA și Norvegia, Bobircă semnalează un decalaj constant de 1 – 2 % pe termen lung (luând în considerare ritmul de creștere anual, productivitatea muncii în industrie se va dubla în 2020, având nevoie de cam 20 – 25 ani, pe când în servicii productivitatea muncii pentru a se dubla are nevoie de cam 70 de ani) și o asemănare între linia variației celor două sectoare ale economiei ceea ce denotă o corelație a evoluțiilor celor 2 sectoare. Acest lucru, în opinia expertei, sugerează faptul că există relații intersectoriale și, având în vedere maladia costurilor lui Baumol, evoluția productivității în sectorul industrial este dependentă de productivitatea input-urilor de servicii, aceasta reprezentând cea mai mare a costurilor de producție industrială, iar termenul de *societate de servicii* este folosită eronat, admițând termenul de *societate industrială de servicii*, precum și a *economiei de servicii*.

Ca o sinteză a literaturii de specialitate, constatăm că economiștii din a doua jumătate a secolului al XX-lea consideră că economia mondială se bazează pe sectorul terțiar, având contribuție directă la crearea PIB-ului, dar și contribuind, prin interacțiune, la sporirea performanțelor celor două sectoare tradiționale: agricultura și industria.

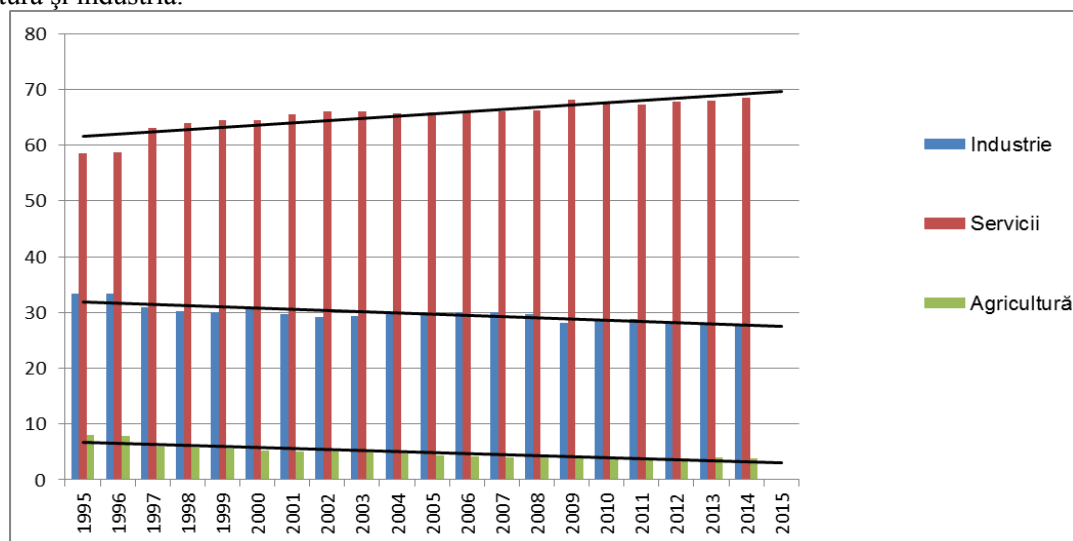

Figura 2. Evoluția structurii PIB-ului mondial, pe sectoare economice

Sursa: Realizată de autor după datele Băncii Mondiale de Date

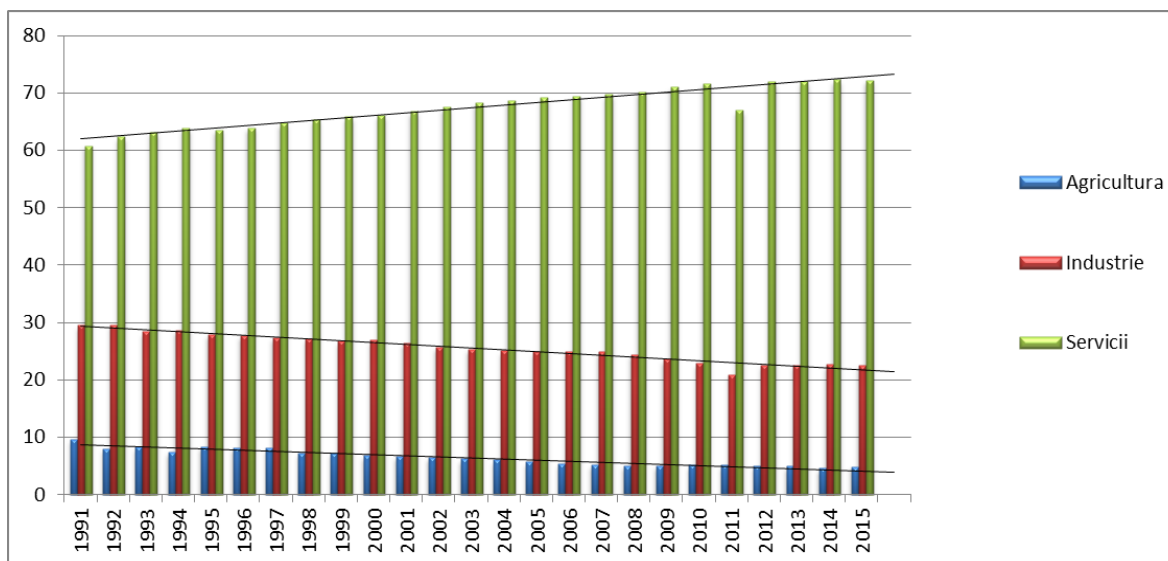

Figura 3. Evoluția ocupării forței de muncă în sectoarele economice la nivel mondial

Sursa: Realizată de autori după datele Băncii Mondiale de Date

Analizând datele statistice accesibile la nivel mondial și distribuția a contribuției la PIB mondial a serviciilor și la ocuparea forței de muncă, conchidem că în statele dezvoltate ponderea contribuției serviciilor la PIB și la ocuparea forței de muncă este foarte ridicată, chiar dominantă, în timp ce țările cu economie în tranziție, precum sunt cele asiatice sunt bazate pe industrie (30 – 40 % din PIB), iar statele sărace, precum sunt statele africane, au o economie bazată pe agricultură, unde este antrenată cea mai mare a forței de muncă.

În accepțiunea noastră, nu poate fi vorba despre o societate de servicii bine conturată, deoarece pentru statele cu economia bazată pe agricultură unele servicii, sau chiar toate, reprezintă un lux și nu intră în categoria bunurilor și servicii pentru consumul larg. Cu toate acestea nu poate fi ignorat nici rolul serviciilor în statele dezvoltate, unde principalii indicatori care descriu sectorul de servicii au valori ridicate, de aceea considerăm că este vorba de o urgență a societății de servicii la nivel mondial, în expansiune, sau că țările dezvoltate reprezintă o societate de servicii, modelul cărora se extinde și în celelalte țări ale lumii.

Concluzii. Analiza istorică a gândirii și practicii economice în domeniul serviciilor ne permite să deducem următoarele concluzii:

– Serviciile, deși practicate din cele mai vechi timpuri, au fost ignorate de gândirea economică din cauza percepției tradiționale potrivit căreia serviciile erau necomercializabile din motive legislative și instituționale (precum sunt monopolurile în telecomunicații și transport, înlesnirea perceperii taxelor vamale pentru comerțul cu servicii, măsuri guvernamentale, ce restricționează pe piață și impun un tratament discriminatoriu față de prestatorii externi de servicii, etc.), dar și din cauza constrângerilor economice și tehnice (ex. necesitatea prezenței fizice simultane a producătorului și a cumpărătorului; accesul la tehnologiile de transmisie la costurile ridicate, etc.). Principalii factori care au scos serviciile din anonimat sunt inovațiile făcute în telecomunicații, IT, transport, etc. și relațiile economice internaționale îmbunătățite în acest domeniu, culminând cu Acordul GATS.

– În prezent, economia mondială se bazează pe sectorul terțiar, având contribuție directă la crearea PIB-ului, dar și contribuind, prin interacțiune, la sporirea performanțelor celor două sectoare tradiționale: agricultura și industria.

– Efectele pe care le-au produs sectorul de servicii în țările dezvoltate au determinat urgența societății de servicii la nivel mondial, în expansiune.

Referințe bibliografice

1. Banca Mondială de date. [accesat la 13.09.2017]. Disponibil: <http://data.worldbank.org>
2. BELL D. The coming of post-industrial society – a venture in social forecasting. New York: Basic Books Inc. Publishers. 2008. p.352. [accesat 01.09.2017]. Disponibil: https://books.google.nl/books?id=q6_56x5tB7gC&hl=ro
3. BOBIRĂ A. Economia serviciilor internaționale, București: Economică. 2005. p.349

4. BRYSON, J. R. *Worlds of Services: From Local Service Economies to Offshoring or Global Sourcing*. Cheltenham, UK ; Northampton, MA : Edward Elgar. 2007. p.504. ISBN 0 – 415 – 24786 – 1
5. CHURCH J.D. Explaining the 30-year shift in consumer expenditures from commodities to services, 1982–2012. *Monthly Labor Review*. Aprilie 2014. [accesat 19 august 2017]. Disponibil: <http://www.bls.gov/opub/mlr/2014/article/explaining-the-shift-in-consumer-expenditures.htm>
6. DE BANDT J. *Services aux entreprises. Informations, produits, richesses*. Paris: Economica. 1995. p. 268. ISNI 0000 0000 8153 3220
7. FUCHS V. *The service economy*. New York: National Bureau of Economic Research. 1968. p.308. ISBN: 0-87014-475-8
8. HATZOPOULOS V. *Regulating Services in the European Union*, Oxford: OUP. 2012. p.415 ISBNB 978 – 0 – 19 – 957266 - 3